

BESSENYEI JÓZSEF

KÖZÉPKORI LEVELEINK 1541-IG

Fontos kötettel gyarapodott forráskiadványaink sora (Középkori leveleink 1541-ig. Szerkesztette: Hegedűs Attila és Papp Lajos. Régi magyar Levéltár 1. Budapest, 1991.). A Tankönyvkiadó gondozásában megjelent vaskos kötet szerkesztői arra vállalkoztak, hogy az összes, 1541. december 31-e előtt íródott, eredeti (tehát a szöveg megfogalmazásával azonos időben keletkezett), levéltári jellegű (vagyis keltezett), szövegértékű (tehát legalább egy mondatnyi magyar szöveget tartalmazó) szövegemléket kritikai szövegkiadás formájában közzéteszik. Vállalt célkitűzésükből következik, hogy a kötetbe nem kerültek be másolatok, regeszták, fordítások, a szépirodalmi, történetírói és a vallásos írásművek. Ez az elhatárolás — bár vitatható voltára a szerkesztők is utalnak, s következetes betartása igen nehéznek tűnik — érthető.

A kötet igényességét, kritikai kiadás-jellegét a mintaszerűen elkészített betűhív átirás, a megjelent források és feldolgozások teljességét felölelő jegyzetapparátus és három (név-, szó- és időrendi-) mutató demonstrálja. Külön örömmünkre szolgálhat, hogy a szerkesztők minden eredetiben fellelhető iratról fényképet is mellékeltek, így a hasonmás olvasásával a kötet használóit szinte az eredetivel való találkozás örömeiben részesítik.

A kötet törzsanyaga összesen 244 iratból áll. (Ehhez egy 60 tételből álló függelék járul, amelyet korábbi közlétevéjük hiteles, eredeti iratnak tartott, de a szerkesztők véleménye szerint keltezésük nem megfelelő.) A 244 irat közül 187-et már a korábbi kutatók közölték vagy említettek, 51 tétel pedig ebben a kötetben jelenik meg első ízben. Ezzel a mondattal máris a kötet megítélésének kulcsproblémájához érkezünk. Az 51 levél ugyanis meglehetősen kevésnek tűnik ahhoz képest, hogy a szerkesztők célja a „teljes körű levéltári gyűjtés” volt (VII. l.), s a kötetben többször is leszögezik, hogy kötetük „a teljességre törekedve” tartalmazza az 1541 előtt keletkezett iratokat (VIII. és X. l.). Az itt először közölt iratokról tudnunk kell azt is, hogy az 51 tételből 26, tehát az összesnek több mint fele egyetlen főúri familia, a Batthyány család levéltárából került elő. Már ez a tény is kéteyleset ébreszthet a használóban a gyűjtés teljességét illetően. Ám ilyen megfontolásoktól függetlenül, az átkutatott levéltárak és kéziratárak névsorát tartalmazó jegyzékből is kiderül, hogy a teljességre törekvő anyaggyűjtés valóban kívánatos célkitűzésének a szerkesztők nem tettek eleget. Hiányzik ugyanis a Romániából néhány fontos szlovákiai levéltár, az akkori Szovjetunió, Jugoszlávia és Románia gyűjteménye csakúgy, mint a nyugat-európai levéltáraké (a valóban legfontosabb ausztriai levéltárak kivételével). Ezen országok anyagát a kötet összeállítói az OL Mik-

rofilmtárának felvételei alapján kutathatták ugyan, de mint köztudott, annak anyaggyűjtése még egyáltalán nem mondható teljeskörűnek.

A gyűjtők mérsékelten szolgálhat persze az a közismert tény, hogy a kárpátaljai és erdélyi levéltárak az elmúlt években nehezen nyíltak meg a magyarországi kutatók előtt, ám ennek ellenére meg lehetett volna próbálkozni a munkával (hiszen voltak kutatók, akik eljutottak oda), s az esetleg sikertelen kísérletről a bevezetésben számot kellett volna adni. De ennél sajnálatosabb, hogy a gyűjtésből Jugoszlávia is kimaradt, ott ugyanis a polgárháború előtt nem volt akadálya a levéltári kutatásnak. E sorok írója is több alkalommal dolgozhatott Zágrábban, s bár nem tartotta feladatának, hogy magyar nyelvű iratokat gyűjtsön, a Jugoszláv Akadémia Levéltárában D XXIX – 158. sz. jelzet alatt magyar nyelvű misszilit talált (Kasztellánffy János – Össy Borbálának. Bécs, 1537., Szent Pál nap után való szombaton). Elgondolható, hogy a módszeres kutatás Horvátországban milyen komoly eredményeket hozhatott volna.

Hiányérzetünk támad az átkutatott országok levéltárainak „teljes körű” feltárását illetően is. Előrebocsátva, hogy e sorok írója nem végzett ugyan ilyen irányú anyaggyűjtést, ám 16. századdal foglalkozó kutatásai során nem egy olyan magyar nyelvű levelet olvashatott, amelyet ebben a kötetben hiába keresett. Ezekből — a teljesség igénye nélkül — álljon itt néhány példa:

1537. július 30., Galgóc

THURZÓ ELEK – I. FERDINÁND KIRÁLYNAK

Sacratissima Maiestas

domine clementissime

Praemissa fidelium servitorum meorum humillima commendacione. Intellexit fortassis Maiestas Vestra ex aliorum litteris dominum Leonardum Fels capitaneum non plus, quam duobus milia[ribus] fuisse a castris hostium, quod erat in obsid[ione] Regecz, atque idem capitaneus Maiestatis Vestre cum domino Lasky intendebant cum hostibus et confligere, maxime offerens se occasione, ut servitor meus dicit, ob absenciam fratris Georgii, Petri Pereny et Be[be]k ?] [Vestre]dominacionis deus dignetur re Maiestatis Vestre facere circa hunc conflictum, absunt et [-] alii a castris Iohannis, nam et [-] Podnamiczky maior natu, ute[-] Mathias Bazo, Pastay veniunt, ti[meo] Podnamiczky ad istos comitatus v[-] et occupandas et hic profecto non [-] esse vires nostras, quibus illis resist[ere], levare nobilitas et rusticitas in[-] nullo modo potest, maxime ob do[-] quam timeo, ne adversarii exige[-]. Illos in campo retundere non [-] et alioguin populus statim hostibus [-]

Ego faciam omnia possibilis, sed nulla est hic aput pociore obediencia, quia nulli unquam puniuntur Maiestas [!] Vestra, et hanc provinciam non paciatur sibi eripi, non enim sumus sufficientes contra tot hostes undique. Ad Petrum Pereny hactenus mittere non potuimus, quia est aput Iohannem, et intelligo ex amicis quibusdam Iohannem illi multum blandiri et multum polliceri, effecisse eciam aput Turcam, ut filius suus restitueretur, pro quo iam missus est quidam vicecomes Themesiensis ad Belgradum, ut illum reducat. Gliuntur eciam Iohannes, quod omnia negocia sua aput Turcam optime fecerit, et quod omnia, que fuerant sua citra et ultra [D]ravum illi erepta restituerentur, timeo, ne ille [-] pocius confunxerit [coniunxerit!], ut moris sui est, tamen [-] imponitur hominibus, ad trahendi eos, [prae]bui hanc cartham inclusam, ex quodam loco [-]o Maiestatem Vestram nosse manum, est hungarica [sc]ripta. Timeo profecto nisi hac vice sequatur [conco]rdia inter Maiestatem Vestram et Iohannem, quod non [-]erunt stulte et hunc regno periculose practice [-]e aliquo rege post Iohannem substituendum assensum Turce, ut ille eo commo-

dius hac via [-]um sibi subicere valeat, neque hic attenditur quo[r]rsum evadant, et quam pernicioso sunt. De arrestato oratore Maiestatis Vestre apud Turcam habui ego et ex aliis locis, id eciam nunc per Iohannatis affirmatur, nescio, an verum sit. Supplico Maiestati Vestre, cum hac provincia aduc tota a Maiestate Vestra et eius fidelitate pendere, ne eam paciatur hostibus prede esse exposita. Cum hiis me clemencia Maiestatis Vestre humillime commendo. Ex Galgocz, 30. Iuliii, 1537.

Scribit eciam quidam Iohannita ad me, quod cesar Turcarum omnes vires suas direx[erat] contra Italiam et personaliter eo condu[xerat]

een ýgen felek . hogy ha ez wttal . vala / mý wegh it nem lezen az bekýssegh / dolga-ba . ees ha egeb condiciokra nem / ýwthok . soha tebe mý wtanatok / nem fwgwnk ýarný . Egeb¹ wtath / lelewnk dolgonkba . Peter wram / ýgen megýgeneswth Kýralal . / fyath ees megagýak a therekek / ýol ertj K . mýth akarnekk mondanom / zakazthýa megh K . ezth

Interpretacio scede

Ego multum timeo, si hac vice nullus sumus sequetur de ista concordia, et non condescenditis ad alias condiciones, nunquam hinc deinceps pro hoc negotio apud vos agetur, sed aliam viam inveniemus rebus nostris, dominus petrus multum se coniunxit cum rege, et filium illi restitutum turce, bene intelligitis, quid velim dicere item ac se diceret, quod Johannes petro blandiretur cum regni successione, quod non credo petrum ullomodo optare laceretur cartha

HHStA Hung. Allg. A. 31. fasc. 89. cím. Fol. 144–148.

TARTALMA. Leonhard Vels megközelítette az ellenség táborát, és útközetre törekszik. — Perényi Péter János királynál van, fia kiszabadítására törekszik. — Mellékeltlen küld egy magyar nyelvű iratot, amelynek szerzője a tárgyalások megszakításával fenyegetőzik.

— Az irat egyik széle kiszakadt. Melléklete magyar nyelven.

1538. május 15., Rajk

RAJKY ISTVÁNNÉ — NÁDASDY TAMÁSNAK

Nagýssagos vramnak

Nadasdi tamasnak nekem

kegelmes vramnak

Nagýssagos vram Irom the nagýssagodnak / zolgalatomat touaba Jol tugýa the .k. hogý / ennek elette es the .k. kegergettem [!] az louak / elvezese felel es the .k. egý nehan leuelet irt / kemendbe erthe kýltem vala erthe az / louakert es adak megý az ketteit es mazor / megint kýldek az ketteiert es akkor es adýak / megý az egýket mihelt az varbol ký ereztýk / vgýan ottan kezel egý faluban egý porianal / megý el tartatýa azt mongýa az por hogý / hwue votl az lo és hw thele gonozol el / vezet et es mikoron az por azt mongýa / hogý az lo hw thele mikor el vezet annak / elette votl az lo megý fel eztendenel es / eleeb mi nalunk tovaba az negýegýk es / megý oth vagýon azert kerem the .k. mint / kegelmes vramat hogý the .k. irion megý es / oda kemendbe hogý adýak megý touaba az ký / louat megý tartottanak annak ezten zombaton / lezen teruený affeilel kerem tke .k. mint / vramat hogý the .k. ebel es tanosagot agýon hogý / mit tegýek ebel es the .k. legýen segetsseg / merth czýak the .k. vagýon mostan bizodalmmam / isten tartchýa megý the .k. minden Joul ezt / leuel kelt raykrol zent sophia azzon napian 1538

Anna rayký Istvanne

OL E 185. Magyar Kamara Archívuma. Nádasdy család levéltára. Missiles. 100. cím. Fol. 2–3.

TARTALMA. Nádasdy segítségét kéri, hogy elveszett lovait visszaszerezhesse. Gyúrús pecsétőredékével.

1539. január 11., Bécs

KASZTELLÁNFFY JÁNOS — ÖSSY BORBÁLÁNAK

thizthellende ewsy

Borbala: azzonniac

adassek ez: leuel

Thyzthellende nekem: zerelmes athanfya: kezenetemnec vtanna / legen hala vr istennec vagioc jo egessekben: kytt kyuanoc / the tyllled: es: az: my germekintil: hallanya: touabban Irhatom / azth: the neked, hog: may napon: Indultam: kyrral e felsege / acarachyabol: vezprembé, merth: Iw: felsege valasztot / az: spanyoloc hada: elet: vg: mynth: enen: kepeben. kyk / wadnac: kezél: nyg: ezenen. kykel. onan: megek: tot orzaka / ha: vr. isten engeddy: touaban: Iw felsege. Bradach: emrehnel / nekem: haytota az: njgh zaz forintot kytt kocyan neký / haytot: volt: az: erth: az kyrral leueleuel: Ban: leueleuel / mynden: kesedelemmel kyl: kylch: hozza. gerg: papot my / plebanusunkath: hogy: az: pynzth. neky meg aggya: mert / ha: meg. nem: aggya: karanakes: fogya meg: adnya / es: haa: meg: adangya tahat a myrre zykseked lezen / kelcheed: mig leen: en: meg: Ieuek: en kedyk semmit nem / kessem touaban: Iw felsege. egeb: keppen: kechelmes valazthal / Bochatot kytt micoron: zemben: lezenk: meg: mondom / ha: isten acarya: fyzethessem lezen. kyvanlac Io egessekben / leennem: kelth ez level Bechbeenn Remette zenth: pal nap. / vtan: valo: zombaton. 1539

Castellanffy Janos

Zágráb, Jugoszláv Akadémia Levéltára. D XXIX — 158. Egy folio

TARTALMA: Veszprémbe indul, mert a király a spanyolok parancsnokává nevezte ki. 400 forintot a király neki félt. Küldje el György papot, aki elviszi azt.

1540. május 7., Debrecen

SÁNTHA AMBRUS — A SÁGI PRÉPOSTNAK

Ez level adassek az sagy prepost vramnak, en nekem vramnak

Zolgalatomat Irom Mint Vramnak, towaban / kegelmedet mint Vramat Kerem hog En / Mostan az En zolgamat kwldettem fel / Walamy kewes baromal, Azertt kerem / kegelmedet mint vramot, hog ha mj / gonoz hirtt hallacz Az En Zolgalatomert / aad hirre, az En Zolgamnak, hog e / Kar vallott Embör Töb karth / Ne vallanek, Annak vtanna kerem kegel- / medet mint vramot hog az sagi vamon Ees az Egegy vamon kegelmed Botchiatta / ssa el az en Barmomal, es revid / Napon En Kegelmanhoz zörivel zöre / menwen minderről meg fizetek, isten / Tartchia meg Kegelman ez / lewel adatot debrechomben / zent filep zent Jacab nap / vtan valo pentekon A domini 1540

Ambrosius Santha

[A levél külzetén más kéztől:] 7. die mensis Julij servitor ambrosy Santha / duxit boves centum et X de quibus tenetur / in thlonio Saagh et Egegh fl y d 20,

ŠOKA v Trnave, Magistrat mesta Trnava. Missiles. Egy folio.

TARTALMA: Kéri, szolgájával küldjön híreket, és marháit engedje át a sági és az egegi vámon. Papírfelzetes gyűrűs pecsét töredékével.

1540.

FELJEGYZÉS

1540

Ez az Bernat sarkan wram keressesse¹ / Mykorth az thamas es Ambrus Myhecz kyk lettek / wolna en yobagym el zekttenek wolna korongrw² az nemettwk / ffwldyre, es Myn-

1 utána ywancyak kihuzva

2 Korong, Vas vármegye, ma Krog, Szlovénia.

den morhajökath gabonat zabýath / hattak wolna zklýder andras³ hazanak ký wolt / ýwan-
čyak wram ýobagýa, azt nekem ýwanchý peter wram / megýgertte meg adnýa /

Towaba koz Andras wkwf ffelwl ký el wýtte ýwanchý / peter wram / Towaba az thop-
lak sýmon zweekop Balýnth ýel be karachon / nak elwtte mýkýnt be ýwttenek az en
wdwarwmba / es galambokat es týkokat onaýt gonozwl elwýttek /

Towaba mýkýnth homottor ffýa Mýhal es gwegý thoplak / Bortholom ffýa es ýanchý
zolgáya / mýkýnth [- -]ttek es az g[- -] kerbe es az oth wolo / aýmwlwt ch[- -] [- -]rttak [-
-] el wýttek /

Towaba [- -] en wa[- -] / az ýak[- -]rtta[- -] /

Towaba egý zena ket reth ffelewl ký wolna mura es / thernath kwzwth ký en sarkan ber-
nath megýettesa mel zena rýttýrt en that ýarho palt ýwanchý wraýmna / megengettem /

Towaba homotar Matheý Býr egý zena rettemet az en / wdwarwmhoz waloth

Towaba en egý zena rettemet az kerth mehelt ký ýrtottam /

towaba mýkorth wolt ýwanchý peter wram týztartto Muraý / zombattba mýkýnt mýel-
tette az en ýobagýmal

Towaba thaýchar Matheý doga ffelwl

Towaba mýkorthwolt ýwanchý peter wram týztartto Muraý / zombattba el kwltte wolt
az w ýobagýt domotor / matheýt sýnkowých ýmrehwth es sýnkowých benedkw[th] /
zwrko Balýntoth korongrwl az kez andras hazara / ký en ýobagým wolt es oth az w ffeles-
seget ýgýn / werttek es egý wkret el wýttek ký wt forýntoth / ýrth wolna /

Towaba az zent mýklos napba az ýwanchý peter / wram az en ýobagýmal týpeltette az
karok / cýnalttatta az w hattalmawal /

Towaba az thoplak sýmon es zlvrko Balýnt mýkýnth / ýwttek wolt a mý hazwnkra es
oth Walamý / azoný ember [- -]wl el a[- -] [- -]ýak wolt werný / k[- -] pýnz [- -] /

Towaba a[- -] [- -] / el hor[- -] /

Towaba egý kapolnat rakotam wala [- -]got fakbul / Azt az w ýobagý el hantak es ha-
zakat / belwle cýnaltak /

Towaba sankowých ýstwanth twrwenel kerestem / ký wolt az en ýobagiom es zwkw
wolna / ýwanciak wram rezekre anný Bor pýnzwnkel / es anný gabonankal, zama adattlan
ký / wolt a mý týztarttonk

OL P 430. Kisfaludy család levéltára. 1. cs. 1540. N. 2. Egy folio.

TARTALMA: Sárkány Bernát feljegyzése az Ivánczy Péter által neki és jobbágyainak okozott ká-
rokról.

— Az irat közepe kiszakadt.

1541.

A GARAY CSALÁD ÉS A SZENTMIKLÓSI EGYHÁZ JAVAINAK ÖSSZEÍRÁSA

1541

item kwppa ý

item minor kwpa i

item sellie pohar vi

wert czeze vi

egh kýs talcha arañas

egh kýs poharochka

kalán XX

vella i

keth sarkantÿu egÿk nagio**b**
 massÿk kÿsse**b**
 hansar chont nÿelew i
 egÿ tholthok
 Tÿzenket bokor kopch
 keth fele
 egÿ nyagba wethe lora walo
 egÿ parta ew
 egÿ bonchok
 egÿ zablÿa merenn
 ezewsthes
 egh bÿchak merenn ezewsthes
 egh tewr harom helen ezewsthes
 az nÿele es,
 egh zablÿa kÿshorwath [– –]
 egh gÿengÿes fekwetew
 hÿthwán

egÿ haÿfono
 keth rez aranÿazott fek
 egÿ ezewst lewe gÿenerew
 apro darabok
 keth csaprag lora walo
 Egh darab aranÿ egÿ heÿan
 ket negÿwen forÿntot er
 hwz aran forÿnt
 keth nasffa egÿk ÿgen kechÿn
 háróm zenÿeg
 ket karpÿt
 egy paplan rancz hÿtwán
 egÿ tok taal uj tál benne
 tanÿer Xii
 Egÿház morhája¹
 egÿ on kanna, egÿ rez
 gÿertÿa tarto, mas on kanna

Zent mÿklosÿ egÿház
 morhája
 Negÿ kehelj ketteÿnek nÿnch
 patÿnaÿa
 Egh kÿs wrtarto
 egÿ montrancia
 keth rez both
 kaswla ÿowal hÿtwannab xii
 dalmatÿka x
 oltar cheze nÿomott i
 Garaÿ

1 A sort áthúzá**k**.

egh turcisculum
 ket amphwla
 egh temýen tarto
 ket ezewst kerezť labatlan
 egh oltar cheze gyengýes
 a kareýa
 egý kapa a kenýeke ezewst
 egý kapwla aranýas kamwka
 feýer
 egý aranýas barson casula gyengýes
 kewes a kerezť
 Egh zederýes aranýas
 barson casula nýnchen
 kerezť
 weress aranýas barson
 casula nýnchen kerezť
 zewld camwka
 caswla
 egh zewld barson caswla
 egh fekete barson arantias
 casula
 egh zewld arantias kerezťew
 barsoný caswla

Egh kapa tarka
 baarson, kerewl ezewst
 boglarok raýta, kezep
 arant, egý kewes nasffa
 egý atlacz weress casula
 gyengýes kewess bodog
 azzon kepe raýta, nagý
 weress atlacz casula
 egý gyengýes kewes
 wmeral
 Zederýes aranýas barson
 casula
 weress arantias barson caswla
 ket feýer arantias
 kamwka dalmatýka
 ket arantias weress
 barson dalmatýka
 ket oltar ewteze
 calices vii
 a nagýobbýk gyengýes
 kewes
 patena viiii
 ket kerezť
 monstrancia

Strwcz moný ezewsthes
 erekýeth [— —]
 Ewth ezewthes tabla
 aranýazott

Szlovák Állami Központi Levéltár, Pozsony. Rodový archív Zayovcov z Uhrovca. G Fasc. VII. No 14.

[Más kéztől:] Conscriptio rerum mobilium Garaianorum, et Ecclesie Sancto-Miklosiensis

A példákat még hosszasan lehetne folytatni, különösen, ha a korszak többi kutatóját, akik közül nem kevesen e sorok írójánál nagyobb kutatói múlttal s talán nagyobb szerencsével büszkélkedhetnek, a kötet szerkesztői megkérdézték volna.

Talán szerencsésebb lett volna megtartani a kötet eredeti koncepcióját, amely a már publikált, 1533-ig keletkezett rövid szövegek kritikai kiadását tartalmazta. Ugyanis a munka létrehozói csak 1983-ban terjesztették ki a gyűjtést a nem kiadott levéltári forrásokra, amikor a gyűjtés időhatárát — helyesen — 1541-re módosították. Ekkor indult el a „teljes körű” levéltári anyaggyűjtés, amelyben a két szerkesztő öt segítő munkájára támaszkodhatott, akik feltételezhetően nem főállásban, hanem egyéb kutatómunkáik mellett vettek részt a vállalkozásban. Ilyen kevés ember pedig ilyen rövid idő alatt (1987-ig befejeződött a levéltári feltárás) nem végezhet valóban teljes körű anyaggyűjtést.

Azt kell mondanunk, nagy kár, hogy nem volt mód a levéltárak anyagainak át-búvárlására, hiszen bizonyosak lehetünk abban, hogy hasonló munka évtizedekig nem fog megjelenni.

A kiadványt létrehozók felelőssége már csak azért is óriási, mert a mű egyetemi segédkönyv, amely így generációk oktatásának eszköze lesz.

A kötet, mint már mondtuk, inkább csak a már megjelent iratok kritikai kiadásának nevezhető. Nem lebecsülendő teljesítmény ez sem, hiszen valóban nagy szükség volt a már publikált anyag kritikai megrostálására, s ezt a szerkesztők igen magas szinten el is végezték. A munka során 60 irat, az addig ismertek közel egynegyede bizonyult „kakukktójásnak”, s nem egy jónevű történész és nyelvész találatott könnyűnek a szigorú mérlegeléskor. A recenzens fájó szívvel vette tudomásul például Takáts Sándor forrásközléseinek alacsony színvonalát. Természetesen a publikált anyag kritikai megrostálásán túl igen örvendünk az eddig még nem ismert 51 iratnak is, hiszen a Mohács utáni zűrzavaros évtizedekről — s mindegyik új irat Mohács utáni — nagyon keveset tudunk, kevés ebből az időszakból a kiadott, s különösen az ilyen magas színvonalon kiadott forrás. De az ígért teljesség eléréséig még további erőfeszítésre lesz szükség.